

*...oda-
küjjel
Andrásfalán*

Fábián Éva mesél

Szerkesztette Németh Nóra

*...oda-
küjjel
Andrásfalán*
Fábián Éva mesél

Hagyományok Háza
2021

Tartalom

- 5 • Előszó
- 7 • Fábián Éva mesemondása
és a bukovinai székely hagyomány
- 16 • Fábián Éva szerepe
a mesemondás folklorizmusában
- 24 • Fábián Éva mesemondásának jellemzői
- 60 • Zárszó
- 62 • Jegyzetek
- 66 • Fölhasznált szakirodalom
- 70 • Megjegyzések Fábián Éva
mesefelvételeihez
- 75 • A DVD-melléklet tartalma

Előszó

Valamikor nem is olyan nagyon régen, a Tolna megyei Győrénben, egy kis szabóműhelyben rendszeresen összegyűlt a szomszédság, székelyek, svábok és tősgyökeres győreiek - nagybeszédű emberek, valamennyien a történetmesélés „professzorai”. A téli estéken közös munkával és színes történetekkel, anekdotákkal szórakoztatták egymást. Az akkor kislány, Evacska pedig figyelmesen és nagy odaadással hallgatta őket...

...a Hagyományok Házában évről-évre majd kétezer gyermek vesz részt a Találkozás a néphagyománnyal gyermekprogramon, és amikor a mesemondás következik, ők immár Evacska hallgatják élvezettel, lebilincselve....

Fábián Éva, sokaknak Évike (engedélyével én szívesen szólítom Evacskáknak, ahogy a bukovinai öregjei is), az egyik legkiválóbb mai mesemondónk. Székely felmenőitől örökölt ízes tájnyelven, a paraszti hagyományban élt mesemondó egyéniségekhez hasonlóan, élvezetesen mesél – eredeti személyiség, tudása különleges.

Sok szállal kötődik az idén húsz éves fennállását ünneplő Hagyományok Házához. Az intézmény megalakulása óta fontos és állandó közreműködője a Találkozás a néphagyománnyal programnak (és a Rendhagyó óra sorozatnak, oktatóként a Magyar népmese-hagyományos mesemondás és a Magyar népi ének tanfolyamnak). Neki köszönhetően gyermekek tízezrei ismerkednek meg az élőszavas (hagyományos) mesemondással.

Régi vágyunk teljesül ezzel a – reményeink szerint sokak örömeire szolgáló – DVD-könyvvel. Méltó módon dokumentálhatjuk Fábián Éva példaértékű mesemondói tudását - gazdag életpályája egyszerűségét. (Csak egyszerűségét, jelenleg a gyermekprogramjainkról készíthettünk felvételeket, egyéb „szokványos” mesemondó alkalmairól nem.) A reprezentatív meseválogatással, Dala Sára értő, ugyanakkor olvasmányos stílusú tanulmányával és az előadóról készült portréfilmmel (a mindezeket tartalmazó webfelülettel) egyben kísérletet teszünk egy mai mesemondó egyéniség néprajzi szempontú bemutatására.

Szeretném megköszönni Fábián Éva, és minden alkotótárs közreműködését, akikkel élmény volt a közös munka.

Kiadványunkat szeretettel ajánljuk elsősorban Neked, Evacska és minden Mesekedvelőnek. Kívánjuk, hogy élvezettel és haszonnal hallgassák, nézzék és olvassák!

Németh Nóra

Fábián Éva mesemondása és a bukovinai székely hagyomány

Fábián Éva a magyarországi táncházmozgalom közismert, szeretett alakja, akinek életműve több műfajban is tájékozódási pontnak számít. Rengeteg értéket, mintát adott nekünk, nemcsak mint zenész-énekes előadóművész, de a hagyományátadás pedagógiája és a mesemondás művésze területén is. Ma is érvényesek Dégh Linda mesekutató szavai: a kiváló mesemondók nemcsak „saját tehetségük, hanem egyben a közösség hagyományának, közfelfogásának, ízlésének is pregnáns kifejezői”.¹ Származása, gyerekkora, vállalt és szeretettel továbbadott kulturális, zenei, nyelvi öröksége révén Fábián Éva a bukovinai székely hagyományhoz kötődik. Ez természetesen meghatározza mesemondását is. Tudatos önfejlesztő munka eredménye is ez a kötődés és ennek kifejezése, még óvónői éveiben megtalálta a saját útját, ezt az önazonos, hiteles, egyéni stílust. Saját maga így foglalja össze ezt a folyamatot: „1977-ben középfokú, majd Budapesten 1981-ben felsőfokú óvónői szakképesítést szereztem. Gyakorló óvónőként minden alkalmat megragadtam, hogy nevelőmunkámba beépítsem a népi kultúra értékeit. Egyre többet meséltem a gyerekeknek szabadon, könyv nélkül. Érthetően előnyben ré-

szesítettem a bukovinai székelyek között gyűjtött meséket. Élvezettel vettem ajkamra az otthoni öregek ízes, dallamos beszédstílusát s a tájszavakat.”²

Fábián Éva sok nagytudású embernél járt már „te-repen”, tájékozott a folklór témáiban. Otthoni emlékekre tá-maszkodva, gyerekkori élményeiből építkezve, a bukovinai székely hagyományörző szervezetekkel kapcsolatot tartva, népmesegyűjteményeket és előszóikat olvasva kapcsolódik saját hagyományához.

Mit is tudunk erről a hagyományról? A bukovi-nai székely néphagyományokat, az epikus és dramatikus folklórt számosan vizsgálták. Voigt Vilmos szerint „a leg-jobban ismert mesehagyomány a bukovinai székelység mesekincse”³, melyet azonban nem Bukovinában, hanem már a II. világháború után, Magyarországon, illetve kisebb mértékben az al-dunai székelyek körében gyűjtöttek. Ki kell emelnünk Tolna és Baranya megyében Dégh Linda, Kele-men Zoltán, Bosnyák Sándor, Sebestyén Ádám, Andrásfalvy Bertalan, Forrai Ibolya gyűjtéseit.⁴ Dégh Linda munkája magyarul és később angolul is megjelent, ennek köszönhe-tően a kakasdi bukovinai székely mesei hagyomány és Palkó Józsefné Zaicz Zsuzsanna mesemondó anyaga képviseli a nemzetközi szakirodalomban a magyar anyagot.⁵ Az al-du-nai székelyeknél Ujváry Zoltán, Penavin Olga és Beszédes Valéria kutatásait kell kiemelnünk. Valóban óriási ez a me-seanyag, melyben szóbeliség és írásbeliség összefonódott, érezhető benne a székely, főleg a Kriza-gyűjtések világa és

Benedek Elek kiadványainak hatása. A közösen átélt történelmi hányattatásokat identitásukban őrző, zárt népcsoport kultúrájában, nyelvében is sokáig hagyományőrző maradt, a néprajzi gyűjtések tanúsága szerint a mesemondási alkalmak is viszonylag sokáig a hagyományos keretek között zajlottak.

Kovács Ágnes adatai szerint az 1960-as évektől a hagyományos munka- és mesélési alkalmak elmaradásával a hagyományos mesemondók aktivitása is megszűnt, szinte csak Fábíán Ágostonné Györfi Mária kivétel, aki óvodai (dajkai) munkája és növekvő elismertsége miatt is folyamatosan mesélt. Ő egyedül is sokat tett a hagyomány folytonosságáért és megújulásáért. Fiatal lány volt, amikor az öt bukovinai falu népe áttelepült először Bácskába, majd a Dunántúlra, tehát hagyományos módon tanulta a mese-

mondást, de már művelődési házban, színpadon, rádióban, televízióban is szerepelt. Meséinek gyermekkönyvekbe, valamint bakelitlemezre kerülése országosan is ismertté tette. Fábíán Ágostonné és Palkó Józsefné is elnyerte a Népművészet Mestere címet. Fábíán Éva találkozott vele, még halotta a helyi művelődési házban őt mesélni, és – elmondása szerint – néhány „trükköt” ellesett tőle. Ismert személyiség az énekes, mesemondó, amatőr gyűjtő Kóka Rozália, aki a bukovinai székely falvakban gyűjtött anyagból színpadi műsorokat állított össze, „családi hagyományból és gyűjtői tapasztalatból merítette a módot, ahogyan a felnőtteknek szóló meséket gyermekek számára átalakítja”.⁶ Ő is bátorította Fábíán Évát pályája indulásakor.

Voigt Vilmos a bukovinai székelyek mesemondásának új dimenzióiról írva, a mesei folklorizmus tudományos vizsgálatát sürgetve, e mozgalomról kiemeli: „páratlan érték az, hogy ily módon napjainkban is megszólal a szóbeliség...”⁷ A bukovinai hagyomány „új dimenziói”, a folklorizmusjelenségek közé tartozik a mesemondás jellegzetes új terepe, a mesemondó verseny is. Az egyik legrégebbinek számító, Sebestyén Ádámról elnevezett verseny indítása 1991-ben, és egy ideig szervezése is a Bonyhádi Székely Kör vezetője, Höfler Lajosné Kelemen Emma nevéhez fűződik. Kelemen Emma gyűjtéseiből egy kötetet is kiadott.⁸ A versenyen már jórészt gyerekek jelennek meg, de a közeli falvak jelentkezői mellett itt tűnt föl például a Hertelendyfalváról felnőttként érkező Lőcsei Antal. Gyer-

mekei is meséltek, vele egy „sorban”, a tőle tanult hagyományos stílusban, sikerrel. Fábián Éva is támogatja a versenyt zsűrizéssel, előadással.

A bukovinai székely nyelvjárás jellegzetességeit, melyek a Magyarországra költözött bukovinai székely mesemondók nyelvében kifejeződtek, Sebestyén Ádám monumentális gyűjteményében Rónai Béla nyelvész, nyelvművelő részletesen elemezte.⁹ Ezek a székely falvak eléggé zárt közösséget alkottak, ez is segített, de azért a népköltészet, a népmese szerepe is nagy volt abban, hogy az ott honi nyelvjárást sokáig őrizték. Az „egy nyelven belüli két nyelvűség”, azaz a kettősnyelvűség, a közösségen belüli tájnyelvhasználat és a közösségen kívüli köznyelvviség hatása itt is egyre inkább érvényesült. Fábián Évára is ez jellemző. Továbbviszi a nyelvi hagyományt, mely tulajdonképpen az „öregeké”, hiszen a mindennapok során az ő nyelve is közelített már az irodalmi köznyelvhez. Ugyanakkor ez a sajátja is, teljes természetességgel „veszi ajkára” a régiiek „székely magyar” nyelvét. Ezt az összefüggést mesébe szőve teszi világossá a gyermekhallgatóság előtt: „...még elmondanám nektek, hogy én Tolna megyébe, egy kicsi faluba születtem, de az én szüleimet, familiámat, azt betelepítették oda. Hosszú történet, háború, felfordulás, a népet sodorták jobbra-balra, a bukovinai székelyeket pedig Bukovinából végül letelepítették Tolna megyébe. Én má ott születtem, s ezt, mindezt azért mondom el nektek, mert az én nagyszüleim, nagyanőikám, nagyapókám egy olyan érdekes, régies székely magyar nyelvet beszéltek, hogy énnekem ez

zengett egész életemben a fülembbe, s mikor a meséket a szájomra vettem, akkor szinte csírázott, hogy azon a nyelven mondjam el.” Mesélés közben érezhetően erősebb a tájszólása, válogatott tájszavakat, nyelvtani formákat használ, de hétköznapi beszélgetésekkor is sokszor meg-megmutatja „székelyesebb” önmagát. Ugyanakkor ezt nem fokozza a túlzásig, nem lesz erőltetett. Mesemondása a legjobb példa arra, hogy ki-ki leginkább a saját nyelvén, nyelvjárásán tud hitelesen megszólalni.

Több néprajzi adatunk van arra a mesemondói gesztusra, hogy a mesék világát jellegzetes bukovinai székely „tartalmakkal” színezték. Székellyé, sőt a folyók, hegyek, ételek, ruhák, táncok emlegetésével konkrétan a szülők, nagyszülők „otthoni hazáját”, Bukovinát földidézővé tették. Dégh Linda a kakasdi mesék kapcsán megállapítja „hogy feltűnően erős bennük a realiztikus vonás, világképük, hely- és környezetleírásuk az andrásfalvi viszonyokat tükrözik”.¹⁰ Kovács Ágnes is kiemeli: „Fábián Ágostonné ezt mesemondói fogásként is alkalmazza, hogy a bukovinai székelyek szétszórta élő utódaiban, hallgatóiban az amúgy is meglevő identitás és összetartozás érzését növelje.”¹¹ Az al-dunai Székelykevéen élt Szócs Boldizsárról Beszédes Valéria írja: „A mesékben nem az alföldi táj jelenik meg, ahol mindennapi életét eltöltötte, hanem a Kárpátok világa, Moldva, a magas hegyek. A lakák, ahonnan legurulhat a tök. A mesebeli székely legény nem Szerbiában keres munkát, hanem *Moldovában*. [...] A Duna összes átkát és áldását megtapasztalta, de meséiben a bukovinai Szucsávat és a Tisza-partot emlegette.”¹²

Fábián Éva is követi ezt a hagyományt. Bukovinát, a székely Küküllőt emlegeti a mesei formulákban. A *kicsi Jézus Jeruzsálemben* című narratíva eredetije egy palóc asszonytól hangzott el. Éva nemcsak tájszavaival, tájszólásával teszi bukovinai székellyé a történetet, szavai nyomán a Szentcsaládot is tipikus székelyeként képzeljük el. „Szűz Máriacska” ügyes kézimunkás asszonyka, úgy szőtt-font-varrt, hogy mások is tőle rendeltek, „Joachim nagyapó”, mint egy ügyes kezű székely fafaragó, ért a tilinkókészítéshez stb. Följegyezték a kutatók a mesében megőrzött bukovinai székely toponimek kikopásának folyamatát is. Fábián Éva azonban használja ezeket; fellépéseihez választja a mesét, a meséhez a szituáció megkívánta motívumokat, nála a mesei topográfia elemeinek megnevezése nem reflektálatlan. Azáltal is kifejezi kötődését kulturális gyökereihez, hogy a mesélés bevezető rituáléjában földézi a szóbeli hagyomány származási he-

lyét: „...odaküjjel, Bukovinába, Andrásfálán, a Gagyá utca szárában...” Gyakran bukovinai székely népdalt, népéneket épít be mesemondásába, nem is számítva azt, ha kifejezetten a bukovinai székely néphagyomány vagy történelem a mesemondó alkalom keretprogramja.

Az is tudatos kapcsolódás saját hagyományához, egyben az autentikusság igazolása is, ahogy Fábián Éva a „mi öregjeink”, a „régí öregek” szavára, tudására hivatkozik a mese szövegében. A válogatásunkban szereplő *Miótától fogva van a tánc?*-ban mintegy mesekeretként szintén az öregek példáját említi. De itt magát a mesemondást is mint az öregek (közösségalkotó) hagyományát határozza meg, nemcsak a mese tartalmát vagy a fonót mint munkaalkalmat: „Nagyon szerettek összeülni a mi öregjeink (...) aki nem volt bűdösöd – ugye, akinek rest volt a munka –, az sokat szorgoskodott, de egyedül szőni-fonni az unalmas, összeültek fonókba az asszonyok és meséltek...” A tréfás mesezáró formulában megint említi felmenőit: „Ez így volt, mese volt, nannámék így mesélték a fonóba, de ez tiszta igaz volt, me úgy láttam a két szememmel, mint most!” Mesés foglalkozásaiban néha – székely tájszóként – a „mese” szinonimájaként a *beszéd* szót használja, melyet már Kriza János is följegyzett.¹³ Fábián Ágostonné Márka néni is emlegette, ahogy a gyerekek hívták egymást édesapja mesemondását hallgatni estére: „Gyertek hamar hozzánk, mert apóka mond este beszédet!”¹⁴

...a
Gagyá utca
szárában...

Fábián Éva szerepe a mesemondás folklorizmusában

Fábián Éva szólóénekes, zenész, mesemondó, táncházvezető – alkotó művészként is vállalja, megtartja a bukovinai székely mesemondókra a városiasodás folyamatában jellemző szerepet: közössége szószólója és képviselője.¹⁵ Így mutatkozik be: „1959-ben születtem Szekszárdon, és Győrében, egy Tolna megyei kis faluban nőttem fel. Népcsoportom, a bukovinai székelység hosszú történelmi hányattatás után, a II. világháború végén lelt otthonra azon a tájon. A gyerekkoromban, a mindennapi életünk folyamatát még át- meg átszótték a hagyományos életforma maradványai. Az ünnepi alkalmak során, lakodalmakon, disznótorban, búcsú alkalmával és virrasztásokon belenevelődtünk a közösség hagyományos életmódjába. Még láthattuk öregjeinket kimérten dolgozni, szépen mulatni, és halottjaiktól tisztességgel, a régi rend szerint búcsút venni. Édesapám szabóműhelye a régmúlt fonók hangulatát őrizte. Téli estéken itt gyűlt össze a szomszédság. Az asszonyok kézimunkáztak, azaz fontak, hímeztek, a férfiak vitték a szót, történeteket meséltek, tréfálkoztak, adomáztak. Akadt a családban sok énekes és ügyes beszédű személy. Belénk ivódta az archaikus bukovinai székely nyelven elmesélt történetek, melyeknek mindig érdeklődést felcsigázó volt

a kezdete, »képes beszéddel« kidomborított a közepe, és tanulságos vagy meglepő a csattanója. Ezeknek az »idilli« összejöveteleknek a televízió megjelenése vetett véget.¹⁶

Látható, hogy Fábián Éva mesemondása az autentikus hagyományban gyökerezik, de előadó-művészeti tevékenysége a „népmesei folklorizmus” körébe tartozik.¹⁷ A mesemondás folklorizmusa vagy a mesemondó mozgalom az utóbbi évtizedek egyre látványosabb közművelődési folyamata. Összefonódott-összefonódik benne az élő hagyomány, a tudatos hagyományápolás és a népköltészeti kutatások – hasonlóan a táncházmozgalomhoz. Raffai Judit szerint: „A hagyományos mesemondás megszűnésével egy időben a nagyközönség érdeklődése a hagyományosan előadott népmese felé fordult, a közművelődésben, az oktatásban, a médiában stb. mind szélesebb körben kezdtek magával a hagyományos mesemondással foglalkozni. Kialakultak a mesemondás új alkalmai: a mesemondó versenyek, a színpadi mesemondás formái, a szórakoztató, gyógyító és nevelő céllal történő mesélés. Így az utóbbi néhány évtizedben a mesemondók tevékenységét a magyar nyelvterületen egy kettősség jellemezte: a mesemondás eredeti formájában eltűnőfélben van, viszont egy megváltozott formában virágkorát éli, egy más narratív stratégiát követve. Mindez a megváltozott mesemondás a folklorizmus fogalmával definiálható.”¹⁸

Az új mesemondási alkalmak népszerűvé válása során a folkloristák által publikált, könyvekben materializálódó népmese-szöveganyag újra élővé lesz, hiva-

tásos mesemondók teszik az előszóban előadott szöveg-folklórműfajokat is – a meseolvasás mellett – a „magaskultúra” részévé. Ebbe a folyamatba, mozgalomba a gyűjtések, személyes kapcsolatok, újfajta mesemondási alkalmak és mester-tanítvány kapcsolatok kiépülése, nyilvános fellépési lehetőségek megszervezése révén a hagyományos mesemondói alkalmakon tanult idős mesélők maguk is bekapcsolódnak.¹⁹ A közelmúlt, illetve napjaink mesemondóit a folklórhoz való viszonyulásuk, gyökereik, tevékenységük alapján csoportosítja a kutatás.²⁰ Fábián Éva e logika szerint nem hagyományos mesemondó – gyermekkori emlékei is inkább a hagyományos mesemondó alkalmak felidézéséről vannak –, ő a mesei folklorizmus hivatásos vagy revival mesemondóihoz tartozik (mint például Agócs Gergely, Berecz András).

Fábián Éva mesemondói tevékenysége sokszínű. Kezdetben az óvodai munkája részeként mesélt. 1975-ig a Tolna Megyei Bukovinai Székely Hagyományőrző csoport énekes, mesemondója volt, 1978-ban az országos „Röpülj páva” hagyományőrző verseny különdíjasa lett a Tolna megyei bukovinai székelyek 1. helyezettjeként. 1979-ben elnyerte a Népművészet Ifjú Mestere címet. A Kalamajka együttes gardonosaként, énekeseként népzenei tevékenysége is összefüggött a gyerekek tanításával, foglalkoztatásával, a népzenei táborokban is szükség volt mesetudására. „Az élet hozta magával” a mesemondást, a módszerét – szokta mondani saját magáról, de talán pontosabb, hogy ez hozta a lehetőséget tehetsége kibontakoztatásához... A Molnár utcai, majd az Aranytíz utcai táncházban és más színhelyek koncertjein, táncházaiban mesélt, valamint az 1991-ben lét-

rejövő Óbudai Népzenei Iskola családias foglalkozásain is. 2009-ben Életfa díjat, az Oktatási és Kulturális Minisztérium életműdíját kapta meg.

A 2001-ben létrejött Hagyományok Háza szövegfolklorral kapcsolatos programjain kezdettől jelen van. A pedagógusoknak és közművelődési szakembereknek szervezett népmesetáborokat módszertani előadással és hangulatos esti, tábortűz melletti mesemondással gazdagította. A Hagyományok Háza több állandó, a szövegfolklorral kapcsolatos programtípusában is folyamatosan támaszkodik Fábíán Éva művészetére, tudására, pedagógiájára. 2007-ben a fölmért közművelődési és oktatási igényre válaszul, főként Raffai Judit és Agócs Gergely fol-

klorisztikai-módszertani koncepciója nyomán formálódott, és az Oktatási Hivatal által akkreditáltatott a Hagyományok Háza népmeseismeretet és mesemondási technikát oktató tanfolyama. Ezt *Magyar népmese – hagyományos mesemondás* címmel azóta is évente meghirdeti az intézmény. Éva is kezdettől tanít a tanfolyamon, a gyermekeknek szóló mesemondás sajátosságairól beszél, mesét mond, és módszertani tanácsokat ad a hallgatónak. A *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű, iskolai csoportoknak hirdetett program keretében kézműves-foglalkozás, az intézményben működő Magyar Állami Népi Együttes tánc-, hangszer- és viseletbemutatója, valamint Fábíán Éva mesemondása várja az alsós és felsős tanu-

lókat. (E program 2019. évi sorozatából valók most köz-
zétett filmjeink.) A nagyobbak az irodalom- vagy zene-
órák tananyagához lazán kapcsolódó, néprajzi tartalmakat
nyújtó, *Rendhagyó órák* elnevezésű sorozatban találkozhat-
nak vele. (Egy 2020-ban felvett mesepéldát közlünk e so-
rozatból is.) Éva a Hagyományok Háza egyéb szakmai-mű-
vészeti rendezvényein, például a „Szőjük-fonjuk a mesét...”
sorozaton is rendszeres meghívott. Minősítő, zsűriző mun-
kájára is számítanak. A népi előadó-művészeti minősítő
pályázat zsűrijében, és a „Hencidától Boncidáig...” felnőtt
mesemondó verseny több fordulóján is jelen volt. Egy példa
a közelmúltból: 2019. november 23-án, a bukovinai széke-
lyek hazatérésének 75. évfordulója alkalmából a Hagyo-
mányok Háza bukovinai székely tematikus napot és ünnepi
estet szervezett. E napon külön teret és időkeretet kapott a
népmese, „Mesesutu – bukovinai népmesék, népdalok és
játékok” címmel, a bukovinaiak által sutunak hívott kuckó
és a régi világ mesemondásának hangulatát földidézendő.
Itt és az esti „bukovinai székely fonóban” volt Fábián Éva
háziasszony, mesét mondott, énekelt, meséltette egyik kis
tanítványát is. Ez az alkalom azért is érdekes volt, mert a
bukovinai székely falvakból, hagyományörző együttesekből
érkeztek csoportok, tagjai mintegy hitelességi „kontroll-
ként” is hallgatták Éva mesemondását, és viseletre, viselke-
désre vonatkozó szokásokról a mesébe szöve párbeszédet is
folytatott velük, a hallgatóság nagy örömeire.²¹

Fábián Éva nem alakított ki mesefoglalkozásaira,
módszerére „márkanetet”. 2012-ben határon túli óvodákat
járt sorra egy komplex foglalkozássá alakított mesemon-

dás-sorozattal. Mesei motívumokból és epizódokból össze-
állított egy mesét – ami tehát nem népmese, itt valójában
eltávolodott a hagyományos mesemondói szerepkörtől.
A Kárpát-medencei körutat dokumentáló kisfilm mese-
foglalkozását mint „meseszövést” vagy „meseszövésmód-
szert” mutatja be.²² Ennek elemei a következők: a népmesék
törvényszerűségein, a hagyományos mesélés technikáján
alapul, és meghatározó eleme a kisgyermek figyelmének
folyamatos fenntartása, a jelenlevők tevékeny bevonása, az
interaktivitás. Bátorítja az óvónőket, nyugodtan alkalmaz-
zák a fejből mesélést, az improvizáció lehetőségét, használ-
ják a tájnyelvet, a meséből tanult frázisok, a tájszavak a kis-
gyermek számára a köznyelv szinonimáinak használatával
a mindennapjaik részévé válhatnak, a népmesekincsünkől
merített szabad mesélés pedig segít kreatív felnőtté válni.

Azokat a színtereket is megemlíti, ahol Éva
ismeretterjesztő-módszertani előadások keretében segíti a
kollégákat (önmagát mindig „pedagógusként” vagy „óvó
néniként” mutatja be a jellemzően pedagógus-könyvtáros
közönségnek). Könyvtárakban, óvodai továbbképzéseken,
konferenciákon tart saját tapasztalataira épített módszer-
tani előadásokat, melyek során mesét is mond. A *Népmese-
hagyomány továbbéltetése – új színterek, útkeresések* című
konferencián, 2014-ben például a fent említett Kárpát-me-
dencei mesekörútjáról a „A Dudás Dömötör-projekt” cím-
mel tartott előadást.²³

Fábián Éva mesemondásának jellemzői

„...a mese puszta cselekménye: az a csontváz, amelyről a korok, társadalmak, közösségek, egyének felrakta hús-vér szervezetet már lemállasztotta a mostoha idő. S akárcsak a tündérmesében: ezt az élettelen csontvázat kelti ismét életre, ruházza fel motívumokkal és egyéni szépségekkel a mindenkori társadalom reprezentánsaként a tehetséges mesemondó.”²⁴ A hagyományos mesemondó „varázsának” a néprajz eszközeivel leírható összetevőit az egyéniségkutató iskola eredményeinek hála, tanulmányok és monográfiák sorában kutatták.²⁵ A hivatásos vagy revival mesemondók stílusának, meseelőadásának folklorisztikai értelmezése, elemzése azonban érdemben még várat magára.²⁶ Van ugyanakkor néhány támpontunk, ha egyik legkiválóbb mesemondónk portréjához szeretnénk néhány, néprajzi szemszögű megállapítást tenni, többet annál az evidenciánál, mint hogy tehetség, hagyomány és gyakorlat szerencsés találkozásának lehetünk tanúi... A Hagyományok Háza által kiadott *Mesebeszéd* című módszertani DVD részeként készültek megfontolások a revival mesemondásról, Raffai Judit az utóbbi évtizedek mesemondóinak példáit veszi sorra, a filmrészleteken szereplő revival mesemondók szokásaiból, technikai fogásaiból is hozva példákat.²⁷ Hasznos szempontokat kínál a kulturális kormányzat által

előírt népi előadó-művészeti minősítő 2019-es kiadványa. A pályázók, a mai mesemondók számára a szerzők összefoglalták a művészi élmény eredőit, fölsorolták a folkloriztikai hitelesség tekintetében elvárhatókat.²⁸ Legújabbban és legbővebben Varga Norbert publikált kilenc, a folklorizmus keretein belül is aktív hagyományos mesemondó eszközkészletéről hasznos észrevételeket.²⁹ Mindezek alapján három kérdéskörben írunk Fábián Éva mesemondásáról.

Kinek mesél...?

A népmese eredendően a felnőttek műfaja volt, hosszas társadalom- és kultúrtörténeti folyamat során vált mára a gyermekek műfajává. A néphagyományból bőven van adatunk rá, hogy régen az „igazi” mese, az „igazi” mesemondó szinte csak a felnőtteknek (néha csak férfiaknak) szólt. Fábián Éva saját magáról azt szokta mondani, hogy szívesebben mesél gyermekközönségnek. Ez nyilván alkattából, eredeti foglalkozásából, és a gyermektáncházak gyakorlatából is adódik. Ahogy korábban említettük, az elsők egyike volt, aki táncmuzsika körülmények között mesélni kezdett, főleg a gyerekek gyűlteke köré.³⁰ Ugyanakkor, ha felnőtt közönségnek mesél, amire táborok ismerős csoportjai vagy egyéb szervezett programok alkalmi látogatói előtt azért akad példa, akkor azt is zavartalanul, igazi előadói jelenlétet képviselve teszi. A felnőtt közönséget is megfelelő hangulatba hozza, főleg, hogyha kötetlenebb alkalmakkor, más mesemondóval szinte „versenyezve” adódik lehetőség mesélni, nemcsak a tündérmeséket, legendameséket, mondákat, de a kétértelmű vagy pajzán tréfákat is sorolja. Mesél még felnőtt közönségnek kötöttebb keretek között, tanfolyamon, módszertani bemutatón.

„A megváltozott népmeseahagyomány ugyan megpróbálta a hagyományos mesemondás kommunikációs modelljét, beszédhelyzeteit mintául venni, de a folklorizmus keretein belül kialakult mesemondás ezen a téren vál-

gyerekek
gyűlteke
köré

...a mese fonalát

tozásokat hozott. Attitűdváltás történik a mesemondáson belül”³¹ – ezt nagyon jól illusztrálják a Hagyományok Háza szervezett, egész osztályokat vagy több osztályt egyszerre alkalmi mesehallgatóvá avató programjai, amikor Fábíán Éva hetente-kéthetente más-más csoportnak mesél... A szervezett gyermekcsoportok miatt egy nem éppen hagyományos mese/mesemondó/mesehallgató dinamika is kialakul. Fábíán Éva a köré telepedő gyerekeknek mesél, de a gyerekekkel jelen levő pedagógusoknak is kiszól néha, vagy éppen egyszerre szól mindkét hallgatóságnak: „a meselátó szemetekre erősen számítok, mer hogyha eltévesztem a mese fonalát, mindig szoktak segíteni a gyerekek ebbe!” Foglalkoznia kell azzal a jelenséggel is, hogy néha a gyerekek helyett a tanítók válaszolnak neki – vagy éppen súgnak a válaszolni nem tudó gyerekeknek. Néhány ilyen konkrét esetben, egyik mesefelvételünkön is, az esztendőre vonatkozó találós kérdést mondja el, és amikor nem azonnal felelnek, ő súgja oda a gyerekeknek: „Már súg a tanár néni... kitalálta a tanító néni...” – ezzel a mozzanattal külön kapcsolatot teremtve velük, szinte cinkosságot, bátorítva őket is a válaszadásra.

Mit mesél...?

„A magyarnak tehát nemcsak *nótája*, hanem *meséje* is van!” – írta egykor lelkesen Kálmány Lajos.³² Lásuk, milyen meséi vannak Fábíán Évának! Mivel hivatásos mesemondóról beszélünk, természetesen máshogyan merül föl a meseválasztás, a repertoárépítés kérdése, mint a hagyományos mesekészletet továbbadó adatközlő mesélőknél. Több gyűjtő leírt adatközlői köréből egyfajta műfaji megoszlást. A férfiakra sok helyen jellemző volt a hosszú tündérmesék, főleg a hősmesék kalandtematikája, illetve a „zsíros” vagy „erős”, vagyis pajzán témák kedvelése, a női mesemondókra a morális tematika, családi konfliktusok, a női sors mint téma, a kicsiknek való rövidebb műfajok, az állatmesék... Fábíán Éva kedveli és mesteri fokon műveli a hosszú, kalandos, szövevényes tündérmesék és az érzelmes, szép legendamesék, eredetmondák és a tréfás mesék elmondását is. A *Parasztbiblia* történetei, a vallásos népi epikum alkotásai elmondása szerint a gyerekkori téli estéket, otthoni történeteket idézik föl, ezért szívesen mesél belőle. Ilyenek például Joachim, Mária, József, kicsi Jézus alakjával, tetteivel foglalkozó történetek, az aprószentek, Krisztus urunk és Szent Péter kalandjai stb. Ráadásul a mai közművelődési szintén kedveltek az ünnepi évkörhöz kapcsolódó események, hagyományörző műsorok, fesztiválok, úgyhogy sokszor kérnek a hivatásos mesemondóktól „adventi”, „húsvéti” stb. történeteket. Önmagáról ezt írta egy visszatekintésben: „Meserepertoárom gyorsan szaporodott, hiszen az óvodai

foglalkozásokra új meg új népmesével kellett készülnöm, ami könnyű feladat volt, mivel mindmáig gyakran és nagy örömmel forgatom a különböző mesegyűjteményeket.”³³

Fábián Éva gyerekkorból hozott inspirációi a szomszédság, a rokonok anekdotái, a „nannyókák”, *Enci néni* története. Állandó szövegforrásai főként a bukovinai székely népmesegyűjtemények. Tájékozott a népköltészeti szakirodalomban, ismeri a kortársak meséit, gondolatait is. Melyek legfőbb forrásai, amelyekből szívesen választ mesét? Ezek: Horváth István: *Magyarózdi toronyalja*. Magyar Heli-

kon, Budapest, 1980; Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Kriterion, Bukarest, 1984; Ráduly János: *A vízitündér leánya*. Dacia Kiadó, Kolozsvár, 1978; Berze Nagy János: *Sárkányölő Sebestyén*. Móra Kiadó, Budapest, 1969; Kovács Ágnes: *Az eltáncolt papucsok. Bukovinai székely népmesék. Elmondja Fábián Ágostonné*. Budapest, Móra Kiadó, 1984; Forgatja ezeket is: Dégh Linda: *Kakasdi népmesék. I. Palkó Józsefné meséi*. ÚMNGy VIII., Akadémiai Kiadó, 1955, Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék I–IV.*, Tolna Megyei Könyvtár, 1979–1986.

Fábián Éva repertoárja jelenleg kb. 30 szöveg körül van, ezeket folyamatosan „használja”, és ezen felül szokott „szemezgetni” a *Parasztbiblia* történeteiből. A hagyományos mesemondóknál kiemelik, ha a hallott mesét nem csak „reprodukálja”, a könyvmesét kreatívan alakítja saját alkottássá a mesélő. Évára jellemző az új mesék tanulása: egy-egy

evacska
macskacska

mesemondás

m

szép történet lázba hozza, kihívásnak tartja, hogy megtanulja, magára szabja – és alig várja, hogy „kipróbálja”. Nála nem az azonos közönség-közösség kér mindig újat, hanem az új és új fellépési alkalmak, konkrét kérések hozzák magukkal, hogy új szövegek, témák után kell nézni.

Napjainkban a folklorizmus keretein belül mesélő mesemondók esetében többnyire hiányzik a hallgatóság „kollektív cenzúrárt” betöltő szerepe, amely a repertoár alakulására, illetve a meseválasztására, a mesemondás (meseváz, epizódok, motívumok, formulák és egyéb nyelvi elemek, nonverbális eszközök) alakulására hat ki.³⁴ Fábíán Éva néha a helyzetből, a közönség összetételéből méri föl, mit meséljen, vagy hogyan változtasson az előzetes elképzelésén. Egy alkalommal 5–6 évesekre szabott mesével érkezett, de 2–4 évesek fogadták: „Kitaláltunk egy ideszóló mesét ezzel az aranyalmafacska-kacskával... csak ez olyan nagyra sikeredett, hogy van vaj egy óra, mire elmeséljük s mikor én most megláttam ezt a kicsi apró közönséget...” Másik gyakorlata: „a hosszúra nyújtott, automatikus szövegként felmondott mesekezdő formula elmondása alatt méri fel az ismeretlen hallgatóság igényeit és e szerint választ mesét”³⁵ vagyis saját szavaival: „Belenézek a szemükbe, elkezdem a mese bevezetőjét, és közben döntöm el, melyiket mesélem el nekik.”

Hogyan mesél...?

Személyiség és mesemondás

A mesemondó személyisége sokféle módon kifejeződik meséjében. Ez nemcsak nyelvi készségtől, hanem mentalitástól is függ, ahogy a szakirodalom rávilágít.³⁶ Fábíán Éva minden meséjén átsüt a kedvesség, életvidámság, és szereplői – nem véletlenül – daloló kedvűek. Van, hogy csak narrátorként említi a dúdolást, nótázást: „Máriacska dudorászott, gondolta, hogy egy kicsit gyakorolja, hogyan fogja, mivel fogja ringatni a megszületendő kicsi fiacskáját. S ahogy ott dudorászott, dalolgatott, az út szélén a növények számát vették, milyen jeles személy halad el előttük...” Még többször pedig ténylegesen énekel, s minthogy kiváló népdalénekes, ezzel új dimenziót nyit a mesehallgatók előtt, a művészi élményhez nagyban hozzájárul. „Szintén mesemondói egyéniségéhez tartozik – mintegy védjegyeként – a mesébe illesztett dalbetét. Néhány példát ismerünk ugyan a magyar népmesei anyagból a dalbetétes mesére, ahol valamelyik mesei szereplő ugyanazt a dallamot és szöveget énekelve szólal meg a történet bizonyos pontjain. Itt azonban olyan daloló mesei szereplők hangját halljuk, akik lírai népdalok egy-egy versszakát dudorásszák. E dalok egyszerre segítik az auditív figyelem fönntartását és a dalban megnyilvánuló szereplő érzelmi állapotának sűrített, művészi meg-

..kutyacska,
macskacska, bolhacska....

formálását.”³⁷ Az ének lehet dalbetétes mese, mint a *Király Erzsé*, lehet Éva „színező” kedve szerint máshonnan való. Például elénekli „azt” a dalt, amit az életvidám, táncos-dalos kedvű Zsuzsika „szokott” a mezőről hazafelé menet énekelni. Ha egy pásztorról van szó, akkor énekel pásztornótát,

megszólintat egy dallamot a furulyán, tilinkón. Bizonyos mesékben, koncerteken az ütőgardon és a láncosbot is szerepet játszik. Éva meg is tanítja az énekeket mesemondás közben: „Fújok egy sorocskát, visszhangozzátok!” Nem ki- esve a mese világából, hanem például az út menti koldusok

hangját „adja” a gyerekek szájába: „Most Hókuszt-pókust! Kódis-kóruzzá változtatlak benneteket!” Máskor a mendégelő szegény emberrel együtt éneklük a gyerekek is az odailő dalt: „Le az úton, le, le, le...”

Szövegfolklórról lévén szó, a narratív készség alkati adottság kell, hogy legyen. Mesemondásából, gyerekfoglalkozásaiból is kiviláglik, de akinek volt szerencséje személyesen megismerkedni vele, az biztosan elismeri, hogy Fábián Éva tipikus példája a ranke-i értelemben vett „homo narrans” embertípusnak, akinek ajkán minden mesévé válik. Sok mesemondó személyiségjegye ez a tulajdonság, a leghétköznapibb életeseményeket is kerek történetté szövő, másoknak azt élvezetesen továbbadó verbális és kommunikációs képesség.

A humor, melynek különféle konkrét nyelvi és nem nyelvi megnyilvánulásait lentebb részletezzük, Fábián Éva derűs személyiségéből fakad, ráadásul ez is elengedhetetlen eszköze a hallgatói figyelem fenntartásának, különösen gyerekcsoportoknál. Fábián Ágostonné meséihez írt megjegyzeteiben a gyerekcsoport-közönség miatt Kovács Ágnes egyenesen evidensnek tekinti a humoros elemek nagymértékű alkalmazását: „Ne feledjük, Fábiánné a belaci óvoda mesemondója, nála nyilvánvalóan elsősorban a humoros momentumokra, tréfás, mulatságos részekre tevődik a hangsúly.”³⁸

Már az egyéniségkutató iskola kialakítója, Ortutay Gyula írt a mesélés idejének kivételes, a mindennapi beszédhelyzettől elemelkedő mivoltáról, amikor a mesemondó egyszemélyes színházában „dramatikus feszültséget” teremt átélő előadásával.³⁹ A folklorizmus keretein belül mesélő mesemondó előadásmódja is csak akkor tud megfelelő hangulatot létrehozni, ha előadói jelenléte érezhető, egyéniségének sajátos légköre van, ha ad hoc közönségével alkalomról alkalomra létrehozza a közös „beleértési tartományt”. Fábián Éva tökéletesen megfelel ennek a kritériumnak.

...le az
úton,
le, le, le...

A mesemondás nyelvi jellemzői

A mesélő nyelvi eszközeinek használatáról Nagy Olga így fogalmaz: „A mesemondó szabadon, gátlásmentesen csillogtatja meg alkotó, rögtönző képességét. Saját mesélő hagyományának megfelelően építi fel a mesét, e szerint beszélteti alakjait. Tehetségének és személyiségének megfelelő ajándékozó kedvvel színezi ki a helyzeteket”.⁴⁰ Lássuk néhány példán az „alkotás-rögtönzés” és a „színezés” egyes eszközeit!

A jó mesemondó ma is láttatóan mesél. „A hagyományos mesemondók és a napjaink mesemondói ugyan eltérő környezetben mesélnek, mégis majdnem ugyanazokat a technikákat és eszközöket használják, mint elődeik. Ennek köszönhetően a mese – még napjainkban is –, egy kettős vizuális élményt tud nyújtani, részben a mesemondó és hallgatóság interaktív kommunikációját mutató látványát, másrészt pedig a mesemondó tevékenysége kapcsán a mesecselekmény képekben való láttatásának az élményét” – írja a mese vizualitásával foglalkozó Raffai Judit.⁴¹ Már Kovács Ágnes elkezdte számba venni „a verbális kommunikáció részeként szereplő mesemondásra vonatkozó eszközöket, eszerint a szövegben a vizualizálást a leírások, jelzős szerkezetek, mesei formulák, az aktualizálást és a lokalizálást segítő részletek beiktatása segíti”.⁴² Vegyünk sorra néhányat!

A mai, előszóban szegényedő világban már a nyelvi bőség élményének megtapasztalása, a szinonimák megismerése is élmény a hallgatóknak. Használatuk gazdag szókincset, nyelvi műveltséget jelent, de hasznos is. Néha egyik szó magyarázza a másikat: „annak aztán Sanctus! – Vége vót!” Néha egyszerűen csak jó hallgatni a több, majdnem ugyanazt *máshogyan* jelentő kifejezést: „hol a kerepelőt kerregtette rettentően, hol az ostort durrogtatta...”; „Aláfel, ide-oda, elé-hátul, ide-tova, annyit futott, halljátok-e...” Nem mindennapi nyelvtani jelenségeket, például régies

múlt időt is megismerhetnek a gyerekek a mesében („ahogy jöttek vót a madarak...”, „aszonta volt nagyanyókám, hogy még ők is, amikor is leültek volt a fonóba, készítették a ruháknak való anyagot, me nem ilyen hitvány, butikos ruhákba’ jártak”). A leírásokra, jelzőkre, hasonlatokra, szóképekre szép példákat találunk Fábián Évánál. Szűz Mária anyja, Anna úgy sírt, „szinte-szinte a könnyű árkot mosott az orcáján”, amikor várandós lett, „megérezte, hogy a szíve alatt egy kicsi új élet mocorog” stb. A képes beszéd része a népmese nyelvi szépségeinek: „olyan csend... hogy belé lehetett vóna kapaszkodni”; „nem üttem meg apámat, hogy így bűnhődjek”, „kocsányra szökött a szeme”, „megmutatom nektek, hogy kell háló nélkül madarat fogni”, „mintha neki vóna a nagyobbik mellénye”... Gyönyörű mesei nyelvezetében fel-feltűnnek olyan szavak, kifejezések is, amelyek már eltűntek a hétköznapi, főleg az anyaországi magyar nyelv-

ből, szinte csak a népköltészet őrzi őket számunkra, mint például a „napszentület”.

A lokalizálás mesterfogása a bukovinai székely mesemondásra – ahogyan korábban részleteztük – igen jellemzőnek látszik. A mesei tér elemeit, a mesei történesek helyszínét a mesemondó és közössége közösen ismert fogalmaival, helyszíneivel teszik elképzelhetőbbé. Ez a technika az állandó hallgatóság nélkül mesélő mesemondóknál is használatos, Fábián Éva is alkalmazza. A kapcsolatot a mesei világ és a hallgatóság saját valósága (vagy az általában elképzelt mesei világa) között megteremtheti akár épp az ellentét hangsúlyozásával: „abban a régi világban...” Éva a lokalizálás eszközével humorforrásként, illetve a mesélési helyzetre vonatkozó „meta”-információként is él. Egy mesekezdő formulájába beépítette a mesemondás színhelyét, a Corvin teret (ahol a Hagyományok Háza épülete található), határon túli gyermekcsoportoknak még az ő „anyaországságát” is meghatározza a mesén belül: „Ott Budapest mellett, nem éppen ehejt...ahajt, ott is vannak ilyen szép vizek, tavacsák, s halljátok-e, édes gyermekecskéim, ott egy Óbuda melletti tavacszában...”

Sanctus!

Szintén gyakori mesemondói „fogás” az aktualizálás, mely a kiszólásokban, hasonlatokban, ellentétekben alkalmazva nagyon gyakran a meghökkentés, a kizökkentés gesztusának pillanata, a humor esztétikai minőségének az eszköze. A szakirodalomból rengeteg példát gyűjthetnénk a hallgatóságot is bevonó hasonlatok szerepére az aktualizálás körén belül.⁴³ De sok-sok mesemondó generációt kihagyva most Fábián Évát idézzük. Van, hogy „pusztán” a szöveg értelmét demonstrálja az önmagát bevonó hasonlattal, pl. „...akkora volt a szeme, mint ne, a kujakom!” (mutatja az öklét). Talán ezt a konkrét mozzanatot a korábban említett Márka nénitől leste el, akinek meséjét éppen így rögzítették: „Felébredt, s hát halljátok-e, nemcsak az a nagy fogú asszony volt mellette, hanem még másik kettő is. Egyiknek akkora szeme volt, mint így né, a fél kujakom, öklöm, a másiknak akkora feneke volt, mint egy sütőlapát.” Van, hogy Éva külső tulajdonságait bevonva, a hasonlatot a humor forrásává teszi (az abszurd elemekben amúgy is bővelkedő) mesezáró formulákban. „A lakodalomban én is ott voltam, jót táncoltam, a cipőm talpa elkopott (megmutatja), a lábam is elkopott, így csak ekkoracska maradtam...”⁴⁴ Az aktualizálás egy látványos válfaja a modernizálás, amikor mai jelenségek, technikai fogalmak jelennek meg a mesevilágban, főként a humor forrásaként. Ez nem kifejezetten jellemző Fábián Éva stílusára, de találhatunk néhány példát. A *Parasztbiblia* egyik történetében például ezt mondja: „...ebbe a kompjuteres világba könnyen esszeszámolják a népet, de biza akkor oda kellett menni, arra a helyre, ahol születlél...”

A mesei szerkezetet is támogatják, de a nyelvezetben is stílussteremtő erejük a formulák. Az alkotó típusú mesemondó a főként a tündérmeséhez hozzátartozó, a hármas mesei szerkezetet kibővítő mesekezdő és záróformulákat is kreatívan használja. Éva mesekezdő formulái néha egészen bokrosak, ezekkel tréfásan meg is fenyegeti a mesét nem (jól) hallgatókat: „Hol volt, hol nem, hetedhét határon innen, még az üveghegyen es egy zergeszökkenésvel ahajjt, vót egyszer nannnyókám faluja végibe, a kidőlt-bedőlt kemencének a kidőlt-bedőlt szélyibe, pontosan ott, ahol egy nem kurtafarkú malac túrt, hanem egy taknyos orrú rút pulyka dült-fült, na az egy kicsi magocskát kikapart vót, abból kinőtt vót egy nagy magos facskacska, melyiknek az ezredik ága-bogán libegett-lobogott egy ezerráncú rokolya. Nannám öreg rokolyája vót. Na annak az ezredik ráncából kiszottyant egy hetvenhét lábú bolhacska. No de az, aki az én mesémet figyelmesen nem hallgatja, az a kicsi bolhacska jól oldalba rugdossa!” A mesekezdő formula jól elkülönül mind a gyerekeknek és pedagógusoknak szóló bevezető-be-mutatkozó szavaktól, mind a tulajdonképpeni mese történetétől, de megteremti a kellő hangulatot is, és a mesei világba belépéshez szükséges mentális váltást is. Elhangzik persze átvezető formula is: „De, hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem...” Mesezáró formulái közt van általánosan ismert: „Ez így vót, ez mese vót... tiszta igaz vót,” és jellegzetesen „Évikéssé” alakított: „...itt a vége, fuss el véle s ha jön a tél, s befagy a Duna, csússz el véle!”, „Aki nem hiszi... az másszon fel a hiszemfára! És ha még akkor sem hiszi? Akkor üljön fel a hiszemkutya farkára!”

A láttatás nyelvi eszközei után hadd tegyünk néhány egyéb, a mesei nyelvezetről szóló megjegyzést!

Fábián Éva kimondottan alkotó, karakteres, kreatív mesemondó.⁴⁵ Meseváltozataiban vannak kisebb, az alkotás lendületében, a mesemondói szituáció *itt és most*-jában megszülető improvizatív elemek, eltérések egy régi gyűjtéstől, egy olvasott mesétől, vagy önmaga régebbi változataitól.⁴⁶ De vannak tipikus, mesemondására karakteresen jellemző eltérések a forrásszövegtől. Ilyen az, hogy plasztikusan kidomborítja a mesei epizód egy-egy elemét, életszerűen részletez ott is, ahol az eredetiben szűkszavú a mese. A könyvmesében épp csak megemlített fiatal lány az ő meséjében egész mivoltában előttünk áll, megismerjük viselkedését, öltözkését, járását, énekeit... A másik eltérés, hogy a sztereo-tip szereplőknek gyakran ad nevet. A Ráduly János gyűjtötte kibédi népmesében, *A vízitündér leánya* címűben a mesei törvényszerűségeknek megfelelően a hősöket végig ugyanazzal a megnevezéssel azonosítja az egykori kibédi mesemondó. A talált gyermek, ahogy felcseperedik egyszerűen „a suszterlegény”, még a mese végén, a királlyá választásakor is, szerelme pedig „a vízitündér leánya”. Fábián Évánál belőlük lesz „Vizi Verocska” és „Suszter Sanyi”, az ellenséges, háborúskodó király „Irigy Emre” (Imre) – e nevek „a mesei névalkotás szabályaihoz illeszkedve alliterálnak és az adott szereplő valamely fontos tulajdonságára utalnak”.⁴⁷

Ilyen eltérés még az eredetitől, hogy a mesemondás során feltűnnek más népköltészeti műfajok is. Beépít a mesélésbe Éva népdalt, egyházi népéneket, táncszót, köszöntőt, közmondást, találós kérdést is.

A szervezett gyermekcsoport mint hallgatóság szükségessé tesz olyan mesterfogásokat, amelyek a tudatos anyanyelvi nevelés, a nyelvi hagyományok pedagógiája körébe is tartoznak. Sajnálatos tény, hogy a legtöbb városi gyerek fülének már komikusan hat bármilyen tájszólás. A regionális köznyelvét is elveszített városi, fővárosi gyerekeknek nincsen sok alkalma találkozni többféle, de akár még egyféle tájnyelvvél sem – erre az elidegenedésre sajnos a média sztereotip alakjaival, tájszólás-paródiáival még „rátesz egy lapáttal”. Éva zseniális pedagógiai fogása egyszerre szól a gyerekeknek, de a háttérben figyelő pedagógusoknak is. Nemhogy megtiltaná a nevetést, nem kezd dagályos szónoklatba a tájszólások szépségéről vagy értékéről, hanem jelzi a közönségnek, teljesen természetes, ha az ő beszédét a sajátjukétól eltérőnek, furcsának, sőt viccesnek találják. Egyenesen biztatja közönségét, hogy szabad kuncogni, kacagni (de nem gúnyolódni!) a furcsaság miatt. Mondókáját kis rituálévá fejlesztette: „...hogya egy furcsa kifejezés megcsiklintja a kacagókátokat, akkor azt a göndör kicsi kacagást magatokba ne fojtsátok, me nem venném a lelkemre, ha megpukkadnátok!” Erre a humoros figyelmeztetésre persze rögtön kitör felnőttekből, gyerekből a nevetés, és ezzel a bukovinai székely tájnyelvvél (sokaknál talán „a” tájnyelvvél) történt első találkozást Éva máris egy jó él-

göndör
kicsi
kacagás

ményhez kapcsolta! A tájszavakat nemcsak megmagyarázza, ismételteti, de a mesei situációval és a gesztikulálással még élményszerűbben vésti be a hallgatók emlékezetébe – pl. a *mutuj* szőlősgazda említésénél arcjátékkal („összeráncolta a szeme szőrit, így...”). Vagy a mondat szerkezetből, a situációból, a szinonimákból következik az értelmük. „Kezdte keringetni, sirítgetni...” (az ostort), „döböcskölte, dörüsölte azt a sziklát”, „szippantotta, hüppesztette a levegőt”.

A mesemondás nyelven túli eszközei

A néprajzi leírások szerint a mesemondás prozódiai és látványélménye, a gesztushasználat a hagyományos mesemondók között is több tényező függvénye volt.⁴⁸ A személyiségjegyek, alkati különbségek, nemi szerepekhez illő viselkedés, az adott közösség elvárásai, a mesemondási helyzetből adódó lehetőségek, a gyűjtő személye, az oldottabb vagy visszafogottabb légkör mind befolyásolta a mesélőt.⁴⁹ „A mindenkori mesemondás egy nagyon lényeges része, hogy a mesélő a történetet a nyelvi jelek mellett mondat- és szövegfonetikai (hangsúly, hanglejtés, hangszín, tempó, szünet), valamint egyéb nonverbális eszközök (tekintet, mimika, gesztus) segítségével úgy jeleníti meg, hogy a hallgatónak a mese képekben is megelevenedik. Így a mesemondó és a hallgatósága a mesemondás alkalmával egy vizuális élményben vesz részt. Ez az élmény segíti a mesehallgató közönséget a mese befogadásában. Mindközben a hagyományozott történet alakul, a mesemondó egyéniségéhez és a hallgatóság elvárásaihoz formálódik.”⁵⁰ Napjainkban szinte minden mesélési körülmény más, mint a hagyományos keretek között volt. Ez a funkcióváltás a színpadi körülmények – alkati különbségektől függetlenül – intenzívebb eszközhasználatára ösztönözheti a revival mesemondókat. Vegyünk néhány példát Fábian Éva nem nyelvi megjelenítést segítő eszköztárából!

Nagyon változatos prozódiaival és sokféle szereplői hangot érzékeltetve mesél. A tempót a tartalomhoz igazítja, a hangerőt a cselekmény szabja meg, kivéve, ha figyelemfelkeltő suttogással vagy épp emelt hanggal kell odaszólnia hallgatóságának. A hőseket és ellenfeleiket, de még az állatokat is megszemélyesíti hangjával. Luciferként erőteljesen, hangosan beszél, mikor meggyőzi a túlságosan jámbor embereket, hogy a pipadohány bizony „erőst-erőst egészséges!”. Utánozza a hegyről le- és felkiáltó pásztorok hangos és dalamos kiáltását: „Felkiáltott, úgy pásztorosan: – Hó-ó-ó..., juhosgazda-a-a...!” A sárkányok gonosz nagyanyja hangját szavakkal is, hangszínnel is érzékelteti: „...örökké visongott káricsált valamelyik unokájának, hogy »Unokáim!«”⁵¹

Nemcsak a mesemondó önkifejezéséhez, hanem a hallgatósággal közös tudás alakításához, a megértési tartomány bővítéséhez is hozzájárul az élénk arcjáték és a gesztusok használata. Ahogyan Raffai Judit fogalmaz: az „ismétlődő nonverbális elemek segítik a mesemondót a szereplő párbeszédeinek a megkezdésében és cselekedeteinek a bemutatásában is. A gesztus többszöri ismétlése azt eredményezi, hogy a mesemondónak már szóban nem is kell néven neveznie a szereplőt, elég, ha kézzel mutatja a jellemző tulajdonságát”⁵². A gesztushasználat nyilvánvalóan leginkább egyéniség, vérmérséklet dolga, habár nem kizárólag.⁵³ Fábián Éva a szituációhoz alkalmazkodva válogatja meg a dramatizálás eszközeit, intenzitásukat. Amikor – gyakran – „összeterelt” gyerekcsoportok előtt mesél, a szereplők lelkiállapotát nemcsak kifejező arcjátékkal, hangszínnel

érzékelteni, hanem mozgásukat is látványosan mutatja be. Ösztönös is ez a mimetikus mozgás, a szereplők mozdulatainak, mozgásának utánzása, de a figyelem fenntartása végett is szükséges. Fejével, kezével utánoz, mutat, lábával ültében dobant, felugrik stb. Lehajol például, kezével mint-ha a patakból merítene, miközben mondja: „...merítette belé az ivócsanakját.” Bőven van néprajzi adatunk a nagyon szenvedélyes, átélt, eljátszott mesemondásra, még gyűjtési szituációban is, igaz, inkább a férfi mesemondók köréből. Egy példa Kovács Ágnesztől: „A Táj- és Népkutató Intézet több tagja is tanúja volt annak 1936 nyarán, milyen dühvel taposta ki a nádfedelű viskója padlóján egy derzstomaji mesemondó a meshős ellenfelének belét.”⁵⁴ Fábíán Éva is nyújtózik, lábaival dobant, ha például a sárkányt utánozza, föl-alá sétál, ha az eladólány egyenes tartását, szép járását demonstrálja stb.⁵⁵ A *Miótától fogva van a tánc?*-ban a pipázás cuppantásait mímeli, tánclépéseket tesz. Az utánzó gesztus akár egy szólas, közmondás tartalmának és eredetének megértetésére is alkalmas: a *Furulyás Palkó*-ban kezével, térdével a pálca kettétörését jelzi, el sem kell magyarázni a vonatkozó szólaszt. Amikor a mesemondás kerete egy ünnepélyes alkalom, megszerkesztett, több műfajú műsor, könyvbe-mutató stb., Éva is visszafogottabban mesél.⁵⁶ A hasonló gesztusok csak akkor hatásosak, ha a mesélő ter-

mészetes mozdulatai saját gesztuskészletéből valók, és nem betanult mozdulatok.

Minden mesemondó alapvető törekvése és érdeke, hogy lekösse a hallgatói figyelmét. Ez ma már nem olyan könnyű, mint régen, a szakirodalomban számtalanszor leírt szociokulturális változás miatt nem beszélhetünk már „beszélőközösségekről”, nem evidens a figyelem, a tisztelet megadása – ez nehezíti a mai mesemondói szerep betöltését. A gyerekcsoportok között esetenként még nehezebb a figyelmet kivívni (osztályok, akiknek már nem első programja a mesehallgatás). A mesemondás mint esemény alapfeltétele a szemkontaktus. Gaál Károly írta például középpulyai, burgenlandi mesemondójáról, hogy sajátos rítust épített ki a mesemondáshoz, a „hazudáshoz”, ahogy ott mondták, kérette magát, de ha belekezdett, egyenesen „Kényszerített mindenkit, hogy arcába nézzenek”.⁵⁷ Fábíán Éva állandó formulája a gyermekközönség körében a „meselátó szemekre” hivatkozás. Már a bevezetőjében elmondja, a jelen levő felnőtteknek is mintát adva ezzel: „Én úgy szoktam mesélni, hogy mindig szükségem van a meselátó szemű gyermekek segítségére...” Mesélés közben is sűrűn alkalmazza a játékos felszólítást a szemkontaktusra, valójában szelíd fegyelmezési eszközként: „No, most feltetem a mindent látó okulárémat... (ránéz egy figyelő kislányra) Jaj, be szép meselátó szemecske csillog itt! (ránéz a nem figyelő gyerekekre) A ti meselátó szemetek itt van-e? ... (körbenéz) Mutasd ide a meselátó szemedet! Ott csillog, ott is... Tiéd is? Ott csillog...?”

Alapvető interaktív gesztus a hallgatóság megszólítása. Fábián Évánál a kérdés-felelet lehet tényleges párbeszéd, például segítséget kér a gyerekektől, a szemkontaktus-keresés témájánál már említett módon: „Jaj, szinte elvesztettem a mese fonalát... hadd lássam a meselátó szemeket... hol tartott Mihály bá, s a legküssebb legény?” (erre rögtön odanéznek, néhányan jelentkeznek is, hogy segítsenek, a felszólításra válaszolnak:) – *Énekeltek*. Éva: „Úgy, úgy...!” Az időkeretek miatt, illetve hogy ne váljon parttalanná a beszélgetés, költői kérdéseket is alkalmaz, saját maga ad választ: „Tudjátok-e, mi volt ez a birodalom régen? A tündérek országa...” stb. Fábián Éva „meseszövéshöz” tartozik, hogy nemcsak „kiszól” nekik a meséből, hanem szereplőként is bevonja a gyerekeket. (Utcaszínházakban, rögtönző vásári komédiásoknál ezt felnőttekkel is megteszi a mesemondó.) A gyerekeknek kis mondókákat, énekeket megtanít, a mesébe építi az ő hangjukat, szereplésüket is, például a *Sárkányölő Sebestyén*-ben: „Hozta Sebestyén a kardot, s... (másodszorra, harmadszorra a gyerekek már maguktól kezdik a kórust) Üsd-vágd, nem apád! Nyesd el a nyakát!” Máskor a résztvevők „visszhangozzák”: „Édes-ápó! Éhes vagyok!” – eljátszva a főhős gyerekeit, többször is. Így egy-egy pillanatra részei lesznek az alkotási folyamatnak is, a hosszas ülésben és hallgatásban pedig felüdülés nekik, hogy belekiabálhatnak a mesébe.

Kovács Ágnes Fábíán Ágostonné Márka néni mesemondói portréját foglalta úgy össze, hogy meséivel „szórakoztat, nevel, tanít” – Fábíán Éva ugyan professzionális mesemondó, de rá talán még inkább érvényes, hogy a művészi alkotás tanítással párosul. Mesemondása abban is példaértékű, hogyan közvetít iskolai tananyagon kívüli, általános műveltségi tartalmakat is a mesében, a mesemondás folyamatában. Ilyen például a nyelvi műveltség, a nyelvi illem, viselkedési szabályok fontosságának kiemelése nem „szájbarágós” formában. Az illendő, tisztességes köszönés („Adjon Isten szerencsés jó napot!”, „Isten áldja kendeteket!”, „Járjon szerencsével!”), annak fogadása, a megfelelő megszólítás, egyes közmondások, morális tartalmak igazsága („Ígéret szép szó, ha betartják, úgy jó!”) – mind olyan, manapság már több generációnál elfelejtett tudás, aminek föllevenítésére a népmese, a mesehallgatás kiváltképpen alkalmas. A régi, népi, falusi mindennapokhoz tartozó fogalomkészletről sem didaktikusan, hanem a mesei szövegek környezet és a nyelven kívüli eszközök révén lehet ismereteket átadni a mesemondás során. Sok példát láthatunk akár válogatásunkban is a női munkák, szövés-fonás, ételkészítés, a pástorkodás, a táncok stb. szókészletére. Ezekbe is humorosan, kérdezz-felelek formában vezeti be hallgatóit.

A közösségi kontroll, a közös tudás megváltozó szerepéről tudjuk: „A hallgatóság ritkán rendelkezik passzív mesetudással. A közösség normarendszere többnyire megszűnik, szerepét a pedagógusok, néprajzosok, a versenyen lévő zsűri veszi át.”⁵⁸ Az alkalmi közönség reakcióját látva, a

gyerekcsoportok nyelvi és mesei ismeretszintjét tapasztalva Fábián Éva népmese-pedagógiájához tartozik még, ahogy a magyarázatokat beépíti mesemondásába. Vagy szinte belesimítja a mese szövetébe, egy-egy szinonimával vagy gesztussal érzékeltetve a jelentést, vagy kiszólásként, kérdés-felelet formában. Arra gondolhatnánk, hogy a mellékleten látott mesemondási alkalmak teljesen mások, mint amikor „pusztán” mesél valaki, és a különféle oktatási intézményekből jövő gyerekcsoportokra szabja Éva pedagógiai célzatú magyarázatait. Részben igaz ez, de valójában a hagyományos mesemondói helyzettől sem idegen a nagymértékű interaktivitás, a bevezető vagy mesét követő beszélgetés, hogy miért és hogyan mondtak a „régiek” egyes dolgokat, kitől hallotta a történetet a mesemondó, csak hogy a kevésbé oldott gyűjtői szituációban ezek nem érvényesülhettek. A folklorizmus új alkalmain, ismeretlen hallgatóság előtt mesélőknél pedig kifejezetten sok mesébe szőtt magyarázatot találunk.⁵⁹

hogyan
mondtak
a régiek

A színpadi öltözékről is szólnunk kell, mert mesemondó versenyeken, fesztiválokon gyakran vitatéma, ki hogyan öltözzön, ne öltözzön mesemondáshoz. Fábián Éva hétköznapi ruhában mesél. (Meséiben viszont számtalanszor idézi föl aprólékos, hiteles részletességgel a hagyományos viselet darabjait, hogy kik, mit, hogyan, mikor hordtak, hogyan készítették el, milyen anyagokból stb.) Viseletbe csak néhány kitüntetett, indokolt alkalommal öltözik, amikor a mesemondást a bukovinai székel kultúrát megismertető program foglalja keretbe, és kizárólag a saját felmenői viseletébe.

Zárszó

A Hagyományok Háza szövegfolklorhoz kötődő tevékenységében kezdetben a népmesével kapcsolatos közművelődési területen történt tájékozódás, aztán a közművelődés és a néprajztudomány közötti hídszerep kialakítása, képzések szervezése, kiadványok sora következett. Majd elérkezett az idő olyan mai mesemondó tevékenységét rögzíteni, akit karizmatikus művészi teljesítménye és mesemondásának folklorisztikai hitelessége együtt tesz példaadóvá. Ez volt kiadványunk létrejöttének egyik indoka. Fábíán Éva sokrétű mesemondói tevékenységének csak egy kis szeletét tudtuk fölmutatni ezzel a nyolc felvétellel és a portréfilmmel.

A mesemondásfolklorizmusa mármórgalomnak nevezhető; célunk e mozgalom támogatása is a Fábíán Éva-felvételek és a kísérőtanulmány együttes kiadásával. A magyar folklorisztika kiváló eredményekkel büszkélkedhet a mesekutatás terén. A forráskiadás, tipologizálás, művelődéstörténeti, filológiai kutatások, a mesemondó egyéniség szerepe, újabban mesemondó és közössége oda-vissza ható kapcsolata, a történetalkotás társadalmi jelentősége témaköreiben sok tanulmány született. A mesemondás folyamatáról, a mesemondói technika elsajátításának és átadásának folyamatáról is szó esett, azonban inkább hagyományos adatközlő-mesemondók monografikus vizsgálata során.⁶⁰ Ritka az olyan recenzió, tanulmány, amely mai, a folklorizmus jelenségköréhez tartozó mesemondási alkalmat vagy mesemondót vizsgálja.

Ezért hiánypótló az a törekvésünk, hogy egyik legkiválóbb mai mesemondónk portréját a hagyományból vett adatokkal összevetve meg-rajzoljuk. Az adott terjedelem miatt ez csak vázlatos lehetett. Fábíán Éva mesemondásának sajátos varázsát azonban úgysem lehet, nem is szükséges teljesen megfejtetni, hiszen ez olyan láthatatlan többlet, ami egy-egy előadót, és minden egyes remekbe szabott produkciót egyszeri, igazi élménnyé tesz.

Dala Sára

Jegyzetek

1. Dégh L. 1960. 30.
2. Fábián É. 2018. 16. A továbbiakban Fábián Éva interjú-, vagy meserészletként elhangzott szavaihoz nem adunk forrásmegjelölést.
3. Voigt V. 2007–2009. 334.
4. Dégh L. 1955, Kelemen Z. 1960, Kovács Á. 1984, Forrai I. 1987, Beszédes V. 2004, 2005. Sebestyén Ádám egymaga 4 faluból (Kakasd, Aparhant, Hidas, Tabód) 20 mesélőtől több mint 350 szöveget gyűjtött és tett közzé, lásd Sebestyén Á. 1979–1986.
5. Dégh L. 1955, 1989, 1996.
6. Kovács Á. 1984. 298.
7. Voigt V. 2007–2009. 380.
8. Höfler L. K. E. 1998.
9. Sebestyén Á. 1979. 329–341.
10. Dégh L. 1960. 36.
11. Kovács Á. 1984. 298.
12. Beszédes V. 2005. 194.
13. Idézi Domokos M. 2015. 94.
14. Kovács Á. 1984. 200.
15. Kovács Á. 1984. 299.
16. Fábián É. 2018. 16.
17. Többféle folklorizmus-definíciónk van – többek között az a jelenség tartozik ide, amikor a népi kultúra alkotásait a tudatos hagyományápolás feléleszt, és megváltozott körülmények között életben tartja (Raffai J. 2004, 2013).
18. Raffai J. 2013. 117.
19. Ezt nevezi Raffai Judit a népmese „harmadik életé”-nek. Raffai J. 2004. 37.
20. Raffai J. 2013.
21. <https://hagyományokhaza.hu/hu/program/bukovinai-nap>

22. <https://vallalkozokeve.kormany.hu/letoltheto-anyagok>
23. <http://gyermekirodalom.hu/?p=7357>
24. Dégh L. 1960. 32.
25. A kutatástörténeti összefoglalót lásd Voigt V. 1998, Benedek K. J. 2011, Magyar Z. 2011, Raffai J. 2004. 39–54.
26. Lásd Voigt V. 2007–2009.
27. Sándor I. 2017.
28. A közelmúltban bevezetett népi előadó-művészeti minősítő értékelés szempontrendszerét Agócs Gergely, Klitsie-Szabad Boglárka, Raffai Judit és Sándor Ildikó dolgozta ki, lásd Székely A. 2019.
29. Varga N. 2019. Hasonló típusú mesemondókról született publikációk még: Raffai J. 2001, Magyar Z. 2004, 2009, Beszédes V. 2004, Dala S. 2004, Agócs G. 2017.
30. A Kalamajka együttes tagjaként gyermektánccházat is vezetett, két bakelitlemezt is készítettek: *Aprók táncházában. Mesék, dalok, táncok kisgyermeknek* I. és II., 1989. és 2003.
31. Raffai J. 2013. 124.
32. Idézi (Borbély Mihály kapcsán) Kálmány Lajost Raffai J. 2017. 5.
33. Fábrián É. 2018. 17.
34. Lásd Benedek K. 2013.
35. Raffai J. 2017. 6.
36. Például Szabó J. 1977. 38–39.
37. Sándor I. 2020. 138.
38. <http://users.atw.hu/nepmesek/marimese/indxmese/indxszo.htm>
39. Ortutay Gy. 1940. 93.
40. Nagy O. 1976. 70.
41. Raffai J. 2017. 11.
42. Kovács Ágnes idézi Raffai J. 2017. 4.
43. Már egyik első név szerint ismert mesemondónk, Fa Miksa is ilyen fogással élt *Obsitos katona* c. meséjében, a gyűjtő-lejegyző Marosi Gergely szerint, egy szereplőről szólva: „őreg embő, még tán őregebb vót mind én”. Idézi Domokos M. 2015. 99.
44. <http://users.atw.hu/nepmesek/marimese/indxmese/indxszo.htm>
45. „Napjainkban is a népmese műfaji jellemzői, a szüzsé, a mesei szerkezet szabályai, a mesemondás logikája, a stílus, a technika, az ismert mesei formulák, illetve a nyelvi megoldások és a mesemondó egyéniségéhez illeszkedő előadás hozza létre a meseváltozatot.” Raffai J. 2019. 95.
46. A kalotaszegi mesealkotási gyakorlatról lásd *A változtatásról és A meseköltésről* c. fejezeteket itt: Kovács Á. 2019. 73–84.
47. Sándor I. 2020. 138.
48. Sándor István az adatközlők között az akusztikus-stiláris típusú előadást kedvelő, a láttatni óhajtó vizuális típusú, és a mese szereplőivel együtt mozgó motorikus típusú mesemondók csoportját nevezte meg. Sándor I. 1964.
49. A néprajzi gyűjtő és az adatközlő kommunikációját (így a később publikált gyűjtést is) befolyásolhatja eltérő szociokulturális közegük. Különösen igaz ez „az élőbeszéd narratív eszközeivel előadott szöveg-folklorisztikai műfajok esetén”. Lásd Agócs G. 2017. 28.
50. Raffai J. 2017. 3–4.
51. A sok klasszikus adatból kiemeljük az 1940-es évekből a ketesdi Bálint György haragot, lelkesültséget, szerelmet stb. kifejező hangszínváltásait. Lásd: Kovács Á. 2019. 81.
52. Raffai J. 2017. 9.
53. A ketesdi mesemondó „egymaga eljátssza az összes adódó szerepet”. A lovaglás, a kocsizás utánzásáról, általában a gesztushasználatról ír Kovács Ágnes (Kovács Á. 2019.); a félkezes gesztikulálás példáiról, okairól ír Varga Norbert (Varga N. 2019. 18.).
54. Kovács Á. 2019. 60. Büszke Kocsis Miklós mesemondásáról fotósorozatot készítettek, lásd Kovács Á. 2019. 139., újabban Balog Ernő magyar nyelvű cigány mesemondó gesztusairól közölt sorozatot Varga N. 2014.
55. Szöcs Boldizsár székyelykevei mesemondóról is följegyezték, ha csak a néprajzkutatónak mesélt, ült, ha nagyobb közönség előtt lépett föl, élt a mozgás eszközeivel is. Beszédes V. 2005. 196.
56. Pál István alkalmától függő mesélési stílusáról, gesztushasználatáról ír Agócs G. 2017.
57. Gaál K. 1988. 38.
58. Raffai J. 2013. 124.
59. Varga N. 2019.
60. Voigt V. 1998. 237–239, Voigt V. 2007–2009. 334, Raffai J. 2013. 115.

Fölhasznált szakirodalom

Agócs Gergely: *Pál István mesél. Egy nógrádi magyar pásztoember mesekincse.* (CD/DVD-melléklettel) Hagyományok Háza, Budapest, 2017.

Benedek Katalin: „Akárki nem tud mesét hallgatni” A (mese)hallgatói szerep. *Ethno-lore.* XXX. 2013. 69–113.

Benedek Katalin: Gyűjtési szempontok változása: Egyéniségkutatás. In: Flórián Márta–Paládi Kovács Attila (szerk.): *Magyar Néprajz I.1. Táj, nép, történelem.* Akadémiai Kiadó, 2011. 179–180.

Beszédes Valéria: Egy al-dunai székely mesemondó az ezredfordulón. *Néprajzi Látóhatár* 1–4. 2001. 95–102.

Beszédes Valéria: *Szőcs Boldizsár meséi.* (hangzómeléklettel) Hagyományok Háza, Budapest, 2004.

Beszédes Valéria: *Szörégek szárnyán. Szőcs Boldizsár meséi.* Életjel, Szabadka, 2005.

Dala Sára (szerk.): *Czérna Miklós történetei. Mesék, mondák, anekdoták Oromhegyesről.* (DVD) Hagyományok Háza, Budapest, 2006.

Dégh Linda: *Kakasdi népmesék. I. Palkó Józsefné meséi.* ÜMNGY VIII., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.

Dégh Linda: Az egyéniségvizsgálat perspektívái. *Ethnographia* 71. (1960.) 28–44.

Dégh Linda: *Folktales and Society: Story-telling in a Hungarian Peasant Community: Expanded Edition with a New Afterword.* Indiana University Press, Bloomington, 1989.

Dégh, Linda: *Hungarian Folktales: The Art of Zsuzsanna Palko.* Collected, transcribed, annotated and introduced by Linda Dégh. University Press of Mississippi, 1996.

Domokos Mariann: *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.

Fábián Éva: A „hagyományos mesemondás” új élete. In: Gombos Péter – Stiblar Erika (szerk.): *Az „igazságos mesék. A Népmese Napja. XIV. Országos népmese-konferencia, Magyar Olvasástársaság, HUNRA, Budapest, 2018. 16–17.*

Forrai Ibolya: *Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél.* Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987.

Gaál Károly: *Aranymadár. A burgenlandi falvak elbeszélőkultúrája*. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 1988.

Höfler Lajosné Kelemen Emma: *Bukovinai székely népmesék. Magánkiadás*, Bonyhád, 1998.

Keszeg Vilmos: A történetmondás antropológiája: egyetemi jegyzet. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2011.

Kovács Ágnes: Bukovinai székely mesemondók. In: Kiss Mária (szerk.): *A hagyományos műveltség továbbélése. Az I. magyar–jugoszláv folklór-konferencia előadásai*. Folklór és Tradíció I. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1984. 291–313.

Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék. (Bevezető tanulmány az ÜMNGY V–VI. kötetéhez). In: Kovács Ágnes: *Tanulmányok a mesemondásról*. (szerk. Benedek Katalin – Raffai Judit) Hagyományok Háza, Budapest, 2019. 37–88.

Lammel Annamária – Nagy Ilona: *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek*. Gondolat, Budapest, 1985.

Magyar Zoltán: *A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések Bartusné Szandai Teréz előadásában*. Balassi Kiadó, Budapest, 2004.

Magyar Zoltán – Vida Erika (szerk.): *Ördögösfüzési népmesék. Hideg Anna meséiből*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009.

Magyar Zoltán: Magyar folklórszisztematikus kutatások az ezredfordulón. (1990–) In: Flórián Márta – Paládi Kovács Attila (szerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 200–212.

Nagy Ilona: A mesemondás forgatókönyve hétköznapi kommunikációs helyzetben. In: Nagy Ilona: *A Grimm-meséktől a modern mondáig*. L'Harmattan, Budapest, 2015. 152–160.

Nagy Olga: *Széki népmesék*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 1976.

Raffai Judit: *A mesélő ember. Szűcs László bácskai parasztember meséi*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Raffai Judit: *A magyar mesemondás hagyománya. Útmutató mesemondók, pedagógusok és minden népmesekedvelő számára*. Hagyományok Háza, Budapest, 2004.

Raffai Judit: Napjaink magyar mesemondói. *Híd*, 2013. 10. 115–123.

Raffai Judit: *Mesemondók és mesetípusok. Értekezés a vajdasági magyar mesemondásról*. Életjel könyvek, Életjel, Szabadka, 2016.

Raffai Judit: A mesemondás egyes technikái. In: Sándor Ildikó (szerk.): *Mesebeszéd* (DVD). Hagyományok Háza, Budapest, 2018.

Raffai Judit: *Folklórszisztematikus hitelesség*. In: Székely Anna (szerk.): *A népi előadó-művészeti alkotások minősítésének zsűrizési szempontrendszere*. Hagyományok Háza, Budapest, 2019. 95–97.

Sándor Ildikó (szerk.): *Mesebeszéd* (DVD). Hagyományok Háza, Budapest, 2018.

Sándor Ildikó: Utószó. In: Dala Sára (szerk.): *Kibédi népmesék Ráduly Jánostól*. Hagyományok Háza, Budapest, 2020. 135–138.

Sándor István: A mesemondás dramaturgiája. *Ethnographia* 1964. LXXV. 523–556.

Sebestyén Ádám: Bukovinai székely népmesék I–IV. Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1979–1986.

Sebestyén Ádám: *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig*. A Tolna megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya, Szekszárd, 1972.

Szabó Judit: A mesemondó stílusa. In: Szabó Judit: *Róza királyfi. Berekméri Sándor geryeszegi meséi*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1977. 49–61.

Székely Anna (szerk.): A népi előadó-művészeti alkotások minősítésének zsűrizési szempontrendszere. Hagyományok Háza, Budapest, 2019.

Varga Norbert: *Kigyótestvér. Népmesék és mondák Balogfalváról Balog Enő tolmácsolásában*. Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2014.

Varga Norbert (et al., szerk.): *Élőszóval. Palócföldi népmesék Varga Norbert gyűjtéséből* (DVD). Hagyományok Háza, Budapest, 2019.

Voigt Vilmos: Mese. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 221–280.

Voigt Vilmos: A népmese stílusának kérdései. In: Voigt Vilmos: *Meseszó. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról*. MTA–ELTE Folklór Szöveg-elemzési Kutatócsoport, Budapest, 2007–2009. 136–138.

Voigt Vilmos: „Bukovinai székely” népmesék. In: Voigt Vilmos: *Meseszó. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról*. MTA–ELTE Folklór Szöveg-elemzési Kutatócsoport, Budapest, 2007–2009. 334–335.

Megjegyzések Fábián Éva mesefelvételeihez

Susztér Sanyi

Forrás: A vízitündér leánya. In: Ráduly János: A vízitündér leánya. Kis-Küüllő menti népmesék. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1978. A forrásszöveg ismeretlen típusú történet mesei és hiedelemmondai elemekkel.

Fábián Éva számtalanszor újramesélte már ezt a Ráduly János által közölt Kis-Küüllő menti, kibédi mesét. Az egykori adatközlő, Majlát Józsefné Ötvös Sára más mesében kifejezetten szokatlan nevű hősöket szerepeltet, itt azonban nem adott neveket, Éva volt az, aki a suszterlegényt és a vízitündért elnevezte, már ezzel a sajátjának tekintve a mesét, annak szereplőit. Megszóltatja kedves népi hangszerét, a tilinkót, elhangzanak népdalok, a gyermektelen házaspár imájaként egy köszöntő, a *Gyökér adja fáját...*, Éva nem véletlenül mondja ezekre az alkalmakra, hogy a mesélés „pontosan azért, mert mivel ilyen varázslatos hangulatot, légkört teremt, alkalmas például népdalok gyakorlására is”.

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben.

Furulyás Palkó

Forrás: Faragó József (szerk.): *Előbb a tánc, azután a lakoma. Mezőségi népmesék*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, é. n. A mese tipológiai besorolása: ATU 592 (Szent Péter muzsikája)

A mese központi motívuma egy mágikus tárgy, egy bűvös hangszer. Igen sok Kárpát-medencei szövegváltozatot ismerünk, bűvös hegedűvel is, de Fábián Éva „hatlyukú pásztorfurulyáról” mesél. Mivel a cselekményben három szereplőt is megtáncoltat Palkó, mesemondónk többször is utánozza a furulyaszót... A mesékben gyakran szóba kerülnek régi mesterségek is, most a szövés-fonás. Éva szavai – „megszótték, megfonták, megfestették, megvarrták” – szinte elejétől végéig megelevenítik azt a folyamatot, ahogyan régen otthon saját ruháikat készítették a lányok, asszonyok. Mesemondónk egyszerű dallamú ének megtanítására is lehetőséget talál, mivel e mesében Szent Péter öregember képében kéreget: „Adjatok, adjatok, amit Isten adott, finom lágy kenyérkét, szőlőgírizdecskét.” Ezt a gyerekekből varázsolt „kódiskórus” többször együtt éneklilek vele.

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben.

Sárkányölő Sebestyén

Forrás: Berze Nagy János: *Sárkányölő Sebestyén*. Móra Kiadó, Budapest, 1969. A mese tipológiai besorolása: ATU 328A* (Az égitestszabadító)

Mesemondónk a baranyai mesében is a Küküllő folyót emlegeti, önma-gának is otthonosabbá téve a mesei helyszínt, a lokalizálás példaként. Természetesen nevet ad a szereplőknek, valamint új motívumot, új me-sei ellenfelet is beleszó a mesébe. A három sárkány legyőzésén túl még az ólompillájú ördögös „Sárkányszüle bábáról” is hallhatunk. Mivel nem-csak az elrabolt juhokat és pásztoraitak szerzi vissza Sárkányölő Sebestyén, hanem a sárkányok ük-ük-ükanyja ládájából kiszabadítja – a tündérkirály alattvalóival együtt – a Napot, a Holdat és a csillagokat, mesénk kapcsoló-dik Az égitestszabadító-típushoz is. Éva három hangszert is említ a mesé-ben, a tilinkót, a furulyát és a dudát, énekel is dudautánzó nótát.

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben.

A hétfejű sárkány és a szegény ember

Forrás: Horváth István: *Magyarózdai toronyaljja. Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról*. Helikon Kiadó, Budapest, 1980. A mese tipológiai besoro-lása: ATU 1060 (Köböl vizet facsarni)

A mese a rászedettördög-mesék csoportjához tartozik, amelyben az ember hős leleményességgel jár túl az ördög(ök), az ellenfél eszén. Mesénk érde-kessége, hogy az ördög helyett itt sárkány az ellenfél. Fábián Éva hűen kö-veti a magyarózdai, marosszéki mese szerkezetét, de egy magyarázó jellegű megjegyzéssel zárja a gamat sárkány történetét: „A nanným mesélte vót, hogy azótától fogva a föld színyén nem lehet sárkányt látni!” Figyeljünk a láttató hasonlatokra, szóképekre! Amikor megpillantotta a szegény ember a sárkányt, nem „félt”, hanem „rizegett a térgye kalácsa”. Amikor a hétfejű, nagy erejű sárkány párbajra hívta az embert és megcserdítette az otorát, nem egyszerűen „nagyot”, hanem: „Három olyant rítyentett az ustorval, hogy a gólyák s a fecskék három esztendeig nem tértek vissza Sárkánfalvá-ra...” A szegény emberről megtudjuk: „Igaz, hogy neki nem volt hét feje, hanem csak egy, na de ott nem savót hordott, hanem azt a székelyes, góbés, facsarintós esztét!” A szegény ember és a neki szállást, vacsorát, jó tanácsot adó pásztor jelenetében Éva azt is megérteti hallgatóival, hogy a kölcsönös-ség, a vendégarátság, a segítségnyújtás mit jelentett, és miért volt fontos a „hegyi emberek” között.

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben.

A rest leány

Forrás: Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék* I. Szekszárd, 1979. A mese tipológiai besorolása: ATU 501 (A három fonóasszony)

E bukovinai székely „lányoktató” mesét tehát Fábián Ágostonné Márika néni mondta, *A három öregasszonnyal* címmel, ezt tanulta meg és alakította sa-játjává mesemondónk. A 19. századi eredeti pedig itt található: Kriza János: *Székely népköltési gyűjtemény*. 1956. II. 179–185. A mese elején, ráhango-lódásként a mai és régi, paraszti világban használatos öltözékekről és azok elkészítéséről beszélget a gyerekekkel Éva. A „butikos”, modern ruhát és az „igazi, régi, szövött rokolyát” állítja szembe. A gyerekek megtudhatják, mire való a guzsaly, a motolla, az osztovata, a lábitó. Részletesen elmagya-razza, miért, hogyan kellett mindent (pendelynek, ingnek, gatyának valót) maguknak szőni, fonni, varrni a lányoknak, asszonyoknak, miért volt nagy szegény dologtalan „büdösdőgnek” lenni.

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben.

Jézus születése

Forrás: Lammel Annamária – Nagy Ilona: *Parasztbiblia. Magyar népi bibli-kus történetek*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.

Fábián Éva itt mesévé fűzött kisebb vallásos népi történeteket, eredet-mondákat sokszor használt gyűjteményéből. Népköltészetünk különleges rétegét alkotja a vallásos népi epika. Az ó- és újszövetségi szövegek, az egy-házi tanítások és az ún. apokrif evangéliumok néphitelemekkel keveredve, teológiaiilag akár abszurd tartalmakat közvetítve legendamesékké, eredet-mondákká szervesültek a folklórban. A népi vallásosság a hasonló törté-netekkel szeretné kielégíteni az örök emberi igényt, hogy „közel hozzák”, részletezzék a Szentcsalád életét, Jézusnak az evangéliumokból nem ismert gyermekkorát. Éva meséjében Mária (mitikus, társ-teremtői szerepben) az augusztusi népszámlálásra indulva elnevezi a növényeket, József tüzet szerez a pásztoroktól, lecsendesíti a vad pásztorokutyákat, megtudjuk, ho-gyan keletkezett a százszorszép, a gyöngyvirág, a бүдösке, a lilium, a fűzfá, a gyöngyvirág...

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben.

A kicsi Jézus Jeruzsálemben

Forrás: Lammel Annamária – Nagy Ilona: *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.

Az elmondott történet ugyan nem népmese, Fábián Éva alakította mesévé a népi vallásosság narratíváit, mégis nagy szerepe lesz a mesei logikának. Sorra meg tudjuk, mit készített saját kezével kicsi Jézusnak Mária és József, és az úton sorra minden egyes darabnak jelentős szerepe lesz. Mária ezekről az elajándékozott és felismert darabokról tudja meg, hogy Jézus ott járt. Más vallásos népi epikumokhoz hasonlóan kiszínezi a történetet a szükséztű evangéliumokat, megtudjuk, hogyan élt, milyen jócselekedet tett a tizenkét éves Jézus. A zarándokúton egymás után elajándékozza az enni-innivalóját, a kulcsát, tarisznyáját, meggyógyítja, aki beteg, segít stb. A népi képzeletvilághoz még közelebb állt Mária, a hétfájdalmú Szűzanya alakja és anyai érzései, mesénk az ő útra készítő gondoskodását is részletezi, ahogyan az eltűnt kisfia iránti aggódását is. Éva a mesébe egy másik népköltészeti műfaj, a népdal példáit is beleveszi, és megszólaltatja a tilinkót is.

A felvétel a Hagyományok Háza *Találkozás a néphagyománnyal* elnevezésű programján készült, 2019-ben

Miótától fogva van a tánc?

Dégh Linda: *Kakasdi népmesék II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

Csík, Gyimes, Bukovina és Udvarhelyszék zenéjével, táncaival, viseletével ismertették meg a felső tagozatos gyerekeket a Hagyományok Háza színháztermében, a *Rendhagyó tánc- és drámaóra: „Orbán Balázs nyomán”* című sorozat egyik alkalmán. A mesélés mellett Fábián Éva volt az egész program narrátora, minden tánc- vagy viseletbemutató elé kis történeteket kerekített. A bukovinai blokk miatt külön érték, élmény tájnyelve is. Mivel a felvétel egy a népmese napjára (Benedek Elek születésnapja, szept. 30.) időzített előadás, Éva többször utal *Elek apóra*: „...és akkor most, mintha Benedek Elek apó írta volna, mesélek nektek erről az Orbán Balázsról, az ő tiszteletére és emlékére most képzeletben elutazunk Székelyföldre, és Székelyföld különböző részeinek táncain keresztül kicsit beutazzuk Székelyföldet...” A felvételen látható, a székely „észjárást”, beszédmodort is érzékelhető előadás valójában egy történetté formált eredetmonda-epizódokból álló füzér. A pipa, a pálinka, a tánc eredete, mint az unatkozó, az embereket megrontó ördög találmánya, hasonló szűzsével a forrásként jelzett bukovinai székely népmesegyűjteményben olvasható, de ezek külön-külön parabiblikus történetként a *Parasztbiblia* szövegei között is megtalálhatóak.

A felvétel a Hagyományok Háza *Rendhagyó tánc- és drámaóráján* készült, 2020-ban.

A DVD tartalma

1. lemez

Én meg lettem Evacska! Portréfilm Fábián Éváról

Mesefelvételek:

- *Suszter Sanyi*
- *Furulyás Palkó*
- *Sárkányölő Sebestyén*

2. lemez

Mesefelvételek:

- *A hétfejű sárkány és a szegény ember*
- *A rest leány*
- *Jézus születése*
- *A kicsi Jézus Jeruzsálemben*
- *Miótától fogva van a tánc?*

S ha akkor sem hiszi?

Másson fel a hiszem facskacskára,

s ha lepottyán,

üljön fel a hiszem kutya farkincájára!

Szerkesztette és az előszót írta: Németh Nóra

A tanulmányt írta: Dala Sára

Szakmai lektor: Raffai Judit

A mesefelvételeket készítette: Bartos Bence (vágó), Ecsedy Márton (hangmérnök), Várkonyi Sándor (operatőr), Dala István (rendező-operatőr).

A felvételek a Hagyományok Házában készültek.

Közreműködő Iskolák: Bercsényi Miklós Általános Iskola, Dr. Béres József Általános Iskola, Hajós Alfréd Általános Iskola, Herman Ottó Általános Iskola, Kispesti Erkel Ferenc Általános Iskola, Kispesti Szivárvány Óvoda, Kós Károly Általános Iskola, Óbudai Népzenei Iskola, Páduai Szent Antal Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola, Pomázi Mátyás Király Általános, Ránki György Alapfokú Művészeti Iskola, Szent László Általános Iskola.

A portréfilmet készítette: Száraz Eszter (szerkesztő), Bartos Bence (vágó), Dala István (rendező-operatőr), Németh Nóra (szakértő), Ecsedy Márton (producer – TRIONfilm Productions Kft.)

A felvételek helyszínei: Kismányok Székely Porta, Nagymányoki Székely Ház, Óbudai Népzenei Iskola.

Fotók: Csonka Anna Zengő (9., 10., 14., 17, 30-31., 37., 38., 40., 43., 51., 57., 58., 61., 63., 67., 71., 76-79.) Dusa Gábor (20-21., 25., 26., 34-35., 39., 46., 54.)
Kiadványterv, nyomdai előkészítés: Streicher András, Streicher Roland.

Korrektor: Kovács Zsuzsa

A DVD-t készítette: Bartos Bence

Nyomda:

P©2021 Hagyományok Háza

Minden jog fenntartva

Kiadja a Hagyományok Háza H-1011 Budapest, Corvin tér 8.
www.hagyomanyokhaza.hu

Felelős kiadó: Kelemen László

Kiadói szerkesztő: Pávai Natália

Webfelület: fabianevamesel.hagyomanyokhaza.hu

